

УДК 327:172.16(560)“20”

*Стурмак К. К.*

**ТУРЕЦЬКИЙ ГУМАНІТАРИЗМ  
В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ЗМІНИ  
СВІТОВОГО ПОРЯДКУ АБО  
ТУРЕЧЧИНА ЯК  
ВИСХІДНИЙ АКТОР  
ПОЛІТИКИ «М'ЯКОЇ СИЛИ»**

*У статті проаналізовано гуманітарну складову турецької зовнішньої політики з позиції «м'якої сили», розглянуто найбільш очевидні прояви гуманітарно-культурної активності Анкари крізь діяльність її офіційних державних органів та впровадження комплексних програмних ініціатив, відокремлено офіційну позицію держави та роль неурядових установ, а також згадано нетрадиційну приховану «м'яку силу», що покликана підвищити авторитет Туреччини на міжнародній арені.*

**Ключові слова:** гуманітарна допомога, культурна дипломатія, миротворча діяльність, ініціативи, фонди, м'яка сила.

**Постановка проблеми.** Роль Турецької Республіки як нового гравця «м'якої сили» крізь призму її широкомасштабної гуманітарної діяльності поступово приваблює увагу експертів-політологів не тільки на Близькому Сході, а й за межами регіону. Враховуючи зростаючий потенціал Анкари, впевнені економічні показники, вагомий голос на світовій арені та розширення міжнародного співробітництва в стані трансформації від місцевого лідерства до трансрегіонального

домінування. Саме тому питання укріплення неполітичного впливу сучасної Туреччини стає вкрай актуальним для глибокого наукового аналізу та подальшого академічного осмислення.

**Мета статті.** Ключові події міжнародних відносин довели, що потенціал будь-якого державного актора спирається не лише на традиційні силові, економічні та політичні показники. В наш час державу також характеризує її всебічна активність неполітичного характеру, умовно названа «гуманітаризмом». Це сукупність офіційної або псевдо-офіційної політики, спрямованої на укріплення міжнародних позицій, досягнення регіонального миру, підвищення місцевого авторитету та залучення кращих світових умов до реалізації власних проєктів. В контексті Туреччини, дана робота спрямована на докладний аналіз турецької гуманітарної діяльності протягом останніх років, структуризацію об'єму ініціатив, уточнення механізмів державної підтримки, формування комплексного погляду на різні прояви «м'якої» політики та надання прогнозів щодо подальшої імплементації зовнішньополітичних ідей керівництва Турецької Республіки.

**Аналіз досліджень та публікацій.** Для проведення всебічного ґрунтовного вивчення гуманітарно-культурної зовнішньої політики Туреччини в роботі було використано близько двадцяти найменувань джерел та літератури, представлених у пристатейному списку. Усі опрацьовані джерела умовно можна розділити на такі групи: 1) наукові статті та міжнародна аналітика (серед авторів: українські – М. Воротнюк, А. Ісаков та Д. Ковба, І. Колобердянко та К. Турчина, К. Паюк, Е. Сафонкіна, турецькі – М. Алтунішик, К. Октем, Г. Ергокун, А. Гюрзель, Н. Кейман та О. Сазак, С. Онер); 2) аналітично-статистичну інформацію авторитетних видань; 3) дані офіційних порталів організацій і державних установ; 4) інформаційні

новини міжнародних агентств; 5) документи (концепції, стратегії, плани різних інституцій).

**Виклад основного матеріалу.** З оглядом на історичне минуле Туреччини стає зрозуміло, що особливе місце в сфері її життєвих інтересів посідає євразійський пояс тюркомовних країн. Більшість з них сповідує іслам (Середня Азія), автоматично включаючись у сферу впливу одного з потенційних лідерів мусульманської общини; деякі налічують значний відсоток мусульманського населення (Балкани і Кавказ), що також споріднює позицію місцевої влади з ідеалами Анкари; а деякі, попри релігійну неідентичність, симпатизують як держави з великою тюркомовною меншиною (Чорноморський регіон). Безумовно, Туреччина розвиває гуманітарні відносини з усіма переліченими країнами, проте середньоазійський напрямок співробітництва є найбільш масштабним і вдалим, згідно з оцінками міжнародних експертів [2].

Отож, в таких пострадянських країнах як Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Туркменістан, Таджикистан та Узбекистан турецький вплив та державна підтримка знаходяться на найбільш помітному рівні. Офіційне керівництво Туреччини, починаючи з 1991 р., йде на відкрите зближення з регіоном, особливо на хвилі спалаху міжетнічних конфліктів після розпаду СРСР та виникнення взаємних територіальних претензій між сусідами, а також зменшення присутності Росії. Неофіційне, але досить поширене гасло про об'єднання східних тюркомовних сусідів роками приваблює радикалів та популістських політиків усієї Азії. В турецьких ЗМІ навіть з'являлись терміни «татарські/киргизькі/узбецькі турки», однак вочевидь правляча Партія «Справедливості та розвитку» не має наміру об'єднувати євразійські тюркомовні народи в межах географічно замкненого кордону [1; 3].

Таким чином, тюркомовне зближення проходить саме гуманітарним способом, тобто через низку дипломатичних, соціальних та культурних методів. Одним з найбільш очевидних проявів регіональної інтеграції Середньої Азії з Республікою є проведення Самітів глав тюркомовних держав, які отримали статус міжнародної організації Тюркська рада. Наразі подібні заходи є важливим консультативним механізмом з великої кількості гуманітарних питань: освіти, науки, культури, політичної й дипломатичної координації тощо. Було реалізовано значну кількість програм, спрямованих на поліпшення стосунків між народами-побратимами, серед яких слід відмітити створення Організації тюркської культури TÜRKSOY [5]. До сьогодні вона налічує близько 15 членів – незалежних країн, окремих суб'єктів Російської Федерації та автономних регіонів третіх акторів, яких об'єднує мова; метою ж стало збереження спільних матеріальних і культурних пам'яток тюркських народів.

Важливим елементом євразійського об'єднання є, як не дивно, вирішення Карабахської кризи, де Туреччина відкрито не утримується від обвинувачень у бік Єревану, категорично засуджуючи вірменську точку зору. Така беззастережна підтримка Баку не тільки демонструє волю лідерські якості Анкари, а й зумовлює консолідацію усього тюркомовного світу навколо животрепетної проблеми на противагу російської позиції. Як результат, майже в усіх кутках світу, де розповсюджені тюркські народи, симпатії в конфлікті схиляються на бік азербайджансько-турецької точки зору, підтверджуючи ефективність інформаційної зовнішньої політики Туреччини.

Ще одним з найбільш розвинутих напрямків гуманітарної політики у XXI ст. стало надання офіційної державної підтримки країнам, що розвиваються, а також постраждалим від тероризму або

бойових дій [7]. Програма ця вже досягла небаченого розмаху, порівнюючи навіть з іншими ключовими гравцями регіону – Росією та Китаєм. Бо жодна з євразійських держав, яка претендує на статус глобального актора, не впровадила аналогічної ініціативи з подібним географічним обхватом, адже у випадку турецького гуманітаризму мова йде майже про увесь світ. Основним суб'єктом «м'якої» політики є Турецьке агентство по співробітництву і координації ТІКА, спрямоване на підтримку стійкого розвитку. Майже 30 років поспіль воно виконує гуманітарні, посередницькі й миротворчі місії в країнах віддалених від євразійського простору: Афганістані, Албанії, Судані, Чаді, Філіппінах, Колумбії, Мексиці, Південній Африці.

Все ж найбільшу увагу керівництво Турецької Республіки приділяє Близькому Сходу, намагаючись відігравати роль модератора в регіональних протиріччях. Анкарі пощастило опинитися «у потрібному місці в потрібний час», оскільки зараз більшість близькосхідних країн страждають від тотальної роз'єднаності та відчують необхідність розумної регіональної інтеграції. Такі держави як Йорданія, Сомалі, Марокко вважаються надійними партнерами Туреччини, що прагнуть об'єктивного арбітражу з третьої сторони. Більше того, Республіка успішно позиціонує себе як один з центрів сучасного ісламу [8]. Сьогодні країна входить до складу Організації ісламського співробітництва, займаючи одне з ведучих місць серед релігійних лідерів як захисник помірковано-модерністського фундаменталізму, та відкрито відстоює інтереси Палестини на світовій арені.

Міжнародно визнаною є діяльність Турецької Республіки в якості модератора конфліктів, посередника при проведенні перемовин та активного волонтера. Особливо вибухи громадянських війн в Сирії, Лівії та Ємені дозволили Туреччині

повністю розкрити свій потенціал як благодійника, а також посилити позиції в рамках існуючої системи гуманітарної допомоги [10; 11]. Держава також вирізняється тим, що приймає найбільшу кількість біженців у світі, переважну частину з яких складають сирійці. Причому це, мабуть, єдиний вид турецької гуманітарної діяльності, що не отримує належного міжнародного визнання, через що уряд постійно перебуває під тиском міграції.

Серед основних гуманітарних витрат слід також відзначити фінансування і підтримку Руху Червоного Півмісяця Kızılay. У випадку Туреччини ця організація займає особливе історичне місце, оскільки була вперше заснована ще в османські часи і до сьогодні є одним з найпоширеніших благодійних товариств на базі некомерційного волонтерства в мусульманському світі. Такі країни як Ірак, Пакистан, та Бангладеш вже відкрили постійні представництва Kızılay, а ще 78 держав регулярно передають руху донорську кров на потреби країн, що зазнали війни [14].

Турецька гуманітарна підтримка в надзвичайних ситуаціях є найбільш помітною серед подібних ініціатив інших глобальних акторів та продовжує регулярно зростати. Наприклад, досвід подолання криз і катастроф у Гаїті й Чилі, Японії та Балканах, Лівані й Македонії, Грузії, Індонезії, В'єтнамі, Лаосу й Мозамбіку дозволив всій міжнародній спільноті заговорити про Туреччину як про впливового гуманітарного гравця, чия допомога під час стихійних лих, повнів, землетрусів й лісових пожеж нерідко перевищує сучасні стандарти ООН. До того ж, Турецька держава проголошувалась «найщедрішою в світі» – тільки у 2017–2018 вона надала міжнародну допомогу на суму більше 8 млрд. \$, в 2019 р. на країну припало 25% усієї глобальної гуманітарної підтримки. Під час глобальної пандемії COVID-19

Республіка також надала допомогу 156 державам і 11 міжнародним організаціям, а в цьому році вже виділено 740 млн. \$ на гуманітарну діяльність закордонних представництв [16].

Новим витком гуманітаризму в Туреччині стало активне просування турецьких цінностей через численні неурядові або навколо-урядові установи. Здебільш мова йде про розвинену мережу фондів, що поширюють національний світогляд та спосіб мислення на увесь світ. Позиціонуються вони як благодійні філантропічні організації, що надають гуманітарно-культурні послуги різного напрямку та зазвичай не передбачають коштовних внесків на місцях, оскільки або прямо фінансуються державою, або мають значну частку державних акціонерів. Їхня діяльність проте залишається «за кадром» звичаєвої зовнішньої політики і потребує ретельного дослідження для розуміння механізмів турецької м'якої сили.

Найрозповсюдженішими з подібних установ є Інститут Юнуса Емре, Релігійний фонд та Фонд «Мааріф» [15]. Усі вони фокусуються на популяризації турецької мови, історії, культури та мистецтва, наданні послуг за кордоном для тих, хто прагне здобути освіту в даних галузях, поліпшенні відносин з іншими країнами, а також посиленні культурного обміну з Туреччиною. Діяльність фондів також сконцентрована на розбудові й відкритті міжурядових навчальних закладів, залученні учеників до подорожі країнами-членами Тюркської ради, запрошення і стажування студентів безпосередньо в Туреччині та надання можливості працевлаштування на батьківщині. До того ж, фонди усіляко сприяють діяльності турецьких супутникових каналів у віддалених регіонах Азії, друкують журнали і газети на Балканах, безкоштовно навчають турецькій мові на всьому Причорномор'ї та пропагують модель турецького розвитку

в тих куточках, де зустрічаються небайдужі громадяни.

Сьогодні Туреччина все більше демонструє спроможність проводити незалежну зовнішню політику, ставлячи власні цілі й реалізуючи національні інтереси. З початком XXI ст. держава вже не копіює стратегію НАТО, сліпо не довіряє Заходу та майже не наслідує традиційним європейським цінностям; натомість правляча партія робить усе можливе для розробки нової моделі міжнародної поведінки, спрямованої на утвердження в статусі великої держави найближчим часом. Звісно, такий план потребує не лише активних економіко-гуманітарних ініціатив, а й підвищення іміджу країни за межами національного кордону. І нещодавній крок до розширення географії співробітництва якнайкраще свідчить про зрілість турецької політичної думки у цьому напрямку. В цілому, Турецька Республіка 2010-х рр. істотно відрізняється від однойменної держави, побудованої майже століття тому – змінилася політика, соціальна структура, світогляд, спосіб мислення й взаємодії на світовій арені.

Все більше політологів починає говорити про так звану «нову Туреччину», що з'явилася одночасно з приходом до влади Партії справедливості та розвитку в 2002 р. Важливим її елементом стало те, що країна усвідомила свою нову роль у регіональному і міжнародному просторі. Так, Анкара переосмислила уявлення про власний суверенітет, глибинні національні цінності й політичні традиції. Станом на 2020 р. вона намагається бути форвардом усього «нового світу», залучаючи на свій бік знедолені або невдоволені чинним порядком країни. Ключовим об'єднуючим фактором для цього кейсу є унікальна система цінностей, що дозволяє середньосхідній республіці одночасно відігравати роль містка у європейських і азійських відносинах.

Існують також і менш очевидні прояви турецьких цінностей, помічені в культурному просторі. Це, по-перше, міжнародний туризм, де Турецька держава займає одне з провідних місць у світі, захист усієї тюркомовної спільноти, насамперед в рамках ООН і численних міжнародних організацій, а також розвинений кінематограф та популярна індустрія музики, що обожнюється в тих державах, які прямо входять до орбіти інтересів Анкари. Проте загалом турецький гуманітаризм отримує суперечливі оцінки як з боку зарубіжних науковців, так і серед країн-реципієнтів та вузького кола великих держав, адже претензії на глобальну роль повинні бути визнані іншими суб'єктами міжнародних відносин [13].

Старі еліти в особі США та ЄС, схоже, роблять усе, аби не помічати прагнень Туреччини увійти до їх складу, сприймаючи країну як історичного актора жорсткої сили. Дехто ще не мав змоги звикнути до її нового образу в XXI ст., хоча за цей час Партія справедливості та розвитку встигла зробити багато для переходу від «військової республіки», де голос армії мав часом вирішальне значення при зміні лідера або прийнятті конституції, до демократично-правової держави, яка швидко стала взірцем для опозиції на Близькому Сході. Все ж ключові елементи глобальної системи остаточно не згодні з повноцінністю цих перетворень. Звідси видно, що дехто, насамперед РФ і КНР, готовий до зміни геополітичної конфігурації і не виключає можливого підвищення ролі Туреччини на світовій арені, хтось пригне долучитися до перерозподілу світу на її боці, а для декого занадто вигідний теперішній статус-кво, при якому Анкара залишається лише однією з держав регіонального порядку.

**Висновки.** За останні десятиліття зовнішня політика Туреччини зробила великий крок у бік гуманітарної та «м'якої» дипломатії, перетворивши її на

пріоритетний елемент і визначальну рису державного образу. Нова доктрина увібрала в себе, поруч із традиційними засобами ведення політики, іноземну неполітичну допомогу, широку культурну діяльність, релігійне благодійництво, посередництво та миротворчі місії. Наразі подібні ініціативи виконуються скрізь, від старої Європи до Південно-Східної Азії, від Росії до Близького Сходу та від Півночі Африки до Латинської Америки. Це відкрило шлях для більшої інституалізації структури зовнішньої політики і ширшої маневреності у переслідуванні власних національних інтересів. Основною ж стрижневою складовою цього процесу стала оновлена система цінностей, які пройшли етапи трансформації від османізму до ліберальної демократії та їхнього гармонійного поєднання.

На додаток до офіційної державної політики в Турецькій Республіці існує широка розгалужена система фондів, що співпрацюють з державою та є невід'ємною частиною просування м'якої сили за кордон. Разом вони щоденно роблять значний вклад у покращення скрутних умов життя населення країн, що розвиваються, або знаходяться в стані війни чи екологічної катастрофи, сприяють симпатії іноземців та підвищують імідж Туреччини як самодостатньої, заможної й візрцевої держави.

Очевидно, що країна впевнено досягла рівня регіонального лідерства одразу на декількох географічних напрямках, проте це цілком не задовольняє закладені амбіції правлячого керівництва, тому Туреччина продовжить нарощувати зовнішньополітичний інструментарій та розробляти нові проекти міжнародного гуманітаризму. І досить вірогідно, що оновлена лінія зовнішньої політики істотно не зміниться у найближчій перспективі, адже протягом останніх років Турецька Республіка успішно зарекомендувала себе як велика висхідна держава та один з

найбільш конкурентоспроможних претендентів на глобальне лідерство.

### Список використаної літератури :

1. Воротнюк М. Туреччина: регіональний гравець з глобальними амбіціями. *Компас, Фонд ім. Фрідріха Еберта: представництво в Україні*. 2020 16 с.
2. Ковба Д. М., Исаков А. С. «Мягкая сила»: Рецепция концепта азиатскими государствами. *Гуманитарная дипломатия: личность, социум и мир*. 2018. с. 79–88.
3. Колобердянко І. І., Турчина К. А. Співробітництво Турецької Республіки з ключовими регіональними об'єднаннями на Близькому Сході. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Випуск 21. С. 87–91.
4. Міністерство закордонних справ Турецької Республіки. Ініціативна і гуманітарна зовнішня політика Туреччина. URL: <http://www.mfa.gov.tr/russian.en.mfa> (дата звернення: 10.05.2021)
5. Паюк К. А. Взаємовплив «м'якої сили» Туреччини та Російської Федерації на початку XXI ст. *Політичне життя*. 2015. Випуск 4. С. 123–128.
6. Сафокина Е. А. Турция как новый актер политики «мягкой силы». *Вестник международных организаций*. 2013. Т.9, №2. С.145–166.
7. Altunışık M. B. Turkey's Humanitarian Diplomacy: The AKP Model. *Chr. Michelsen Institute (CMI)*. 2019. 5 p. URL: <https://www.cmi.no/publications/6973-turkeys-humanitarian-diplomacy-the-akp-model> (дата звернення: 10.05.2021)
8. Benhaim Y., Öktem, K. The rise and fall of Turkey's soft power discourse. *European Journal of Turkish Studies*. 2015. Vol. 21. 25 p.
9. Ergocun, G.. Turkey accounts for 26% of 2019 world humanitarian aid. *Anadolu Agency*. 2020, July 27. URL: <https://www.aa.com.tr/en/economy/tu>

- rkey-accounts-for-26-of-2019-world-humanitarian-aid/1919544 (дата звернення: 10.05.2021)
10. Gürzel A. Turkey's role as a regional and global player and its power capacity: Turkey's engagement with other emerging states. *Revista de Sociologia e Politica*. 2014. P. 95-105.
  11. Keyman F., Sazak O. Turkey as a Humanitarian State. *Pomeas Policy Paper*. 2014. No.2, 14 p.
  12. Mehmetcik H. Humanitarian NGOs: Motivations, Challenges and Contributions to Turkish Foreign Policy. *PERCEPTIONS Journal of International Affairs*. 2019. Vol. XXIV, No. 2–3, p. 249–278.
  13. Öner, S. External and Domestic Challenges for Turkey's Soft Power and the Role of the EU. *Istanbul: Bahçeşehir University*. 2016. 22 p.
  14. Tank P. Turkey as a humanitarian actor: the critical cases of Somalia and Syria. *Norwegian Peacebuilding Resource Center*. 2015, March. NOREF Report, 5 p.
  15. European Parliament. Turkish humanitarian policy: An emerging donor. *At a glance*. 2016. May. P. 1–2.
  16. Yüzbaşıoğlu, N. (2020, November 29). Turkey to maintain humanitarian foreign policy in 2021. *Anadolu Agency*. URL: <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-to-maintain-humanitarian-foreign-policy-in-2021/2059336> (дата звернення: 10.05.2021)

*humanitarian and cultural activity of Ankara through the operation of its official government bodies and the implementation of integrated program initiatives, highlights the official position of the State and the role of hidden soft power designed to increase Turkey's prestige in the international arena.*

**Key words:** *humanitarian aid, cultural diplomacy, peacekeeping, initiatives, foundations, soft power.*

*Рекомендовано до друку –  
к.і.н., доцент Покась М. С.*

*Стаття надійшла 12.05.2021*

**Sturmak K. K.** – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa I. I. Mechnikov National University

### **Turkish Humanitarianism in the Modern Changing World Order or Turkey as a Rising Actor of Soft Power**

*The following article analyzes the humanitarian component of Turkish foreign policy from the perspective of soft power, considers the most obvious examples of*